

XITOIY VA INGLIZ TILLARI LINGVOMADANIYATIDA KO'K RANG TASVIRI

Shuhratova Oygul Murodjon qizi¹, Artikova Z.Z.²

¹Xitoyshunoslik oliy maktabi 4-kurs, ²Ilmiy rahbar: Xitoyshunoslik oliy maktabi katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15567950>

Annotatsiya. Ushbu maqola tilshunoslikda frazeologizmlarni o'rganuvchi frazeologiya va til, madaniyatlarni bog'lab turuvchi lingvokulturologiya haqida bo'lib, maqolada ranglar guruhiga mansub bo'lgan frazeologizmlarning ikki til madaniyatlaridagi o'rni va ahamiyati tadqiq qilingan. Til va madaniyat har qanday millatning o'ziga xosligida ahamiyat kasb etuvchi muhim omil hisoblanadi. Hozirgi kunga kelib til va madaniyat o'rtasidagi umumiy bilimlari mujassamlashtirish natijasida lingvokulturologiya fani tilshunoslikning bir bo'lagiga aylanib bormoqda. Xitoy va Ingliz tillaridagi frazeologik birliklarni o'rganish davomida frazeologiya va lingvokulturalogiya fanlari tilshunoslikda hozirgi kunda eng ko'p izlanish va tadqiqotlarga sabab bo'lib kelayotgan mavzularni o'z ichiga olayotganligi ko'rish mumkin.

Kalit so'zlar: Frazeologizm, lingvokulturologiya, lingvokulturema, tabu, leksika, grammatika.

Kirish.

Lingvokulturologiya hozirgi kunda til va madaniyatlar o'rtasida ma'lumotlar almashish va ularni to'ldirish uchun mustahkam bir ko'prik vazifasini o'tamoqda. Lingvokulturalogiyada hozirda ochiq qolib kelayotgan va munozarali masala — tilning madaniyatga ta'siri masalasini o'rganish muhim maqsad qilib qo'yilgan. "Lingvokulturalogiya" atamasiga nazar soladigan bo'lsak bu dastlab frazeologik maktab asoschisi V.N. Teliya¹ va V.V.Voroboyov², V.A. Maslova³ va boshqalarning ishlarida ko'rindi. Frazeologik maktabda dastlab qo'llanishni bu atama XX asrning 90- yillariga kelib yangi fan va maxsus soha sifatida shakllanib tilshunoslikda ham o'zining muhim o'rniga ega bo'ldi.

Lingvokulturalogiya fanining asosiy va eng muhim tushunchalaridan biri bu — lingvokulturemadir. Fanda til va madaniyatning uzviy bo'g'liqligiga asoslangan til birliklariga nisbatan "lingvokulturema" atamasi ishlatiladi. Lingvokulturemalarga madaniyatning biror bo'lagini aks ettiruvchi so'zlar, frazeologik birliklar, so'z birikmalari, gaplar, paremiyalar, murakkab sintaktik butunliklar, matnlar va hokazolar kiradi. Madaniyatlarningning o'ziga xosligini til yordamida ko'rsatib beruvchi frazeologizmlar lingvokulturologiya atamasi paydo bo'lgandan hozirgi kunga qadar bu fan rivojiga o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Ayniqsa lingvokulturemaning bir bo'lagi bo'lgan frazeologizmlar sharq va g'arb madaniyatlaridagi umumiylik va o'ziga xosliklarni tahlil qilishga imkonini yaratadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Frazeologizmlar kishilar orasida yuzaga keladigan turli munosabatlarni qisqa, lo'nda va ta'sirchan qilib ifodalaydi. Tilda

¹ Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М.: Школа "Языки русской культуры", 1996. — С. 222.

² Воробьев В. В. Лингвокультурология. - М. Изд-во РУДН, 2008. - 340 с

³ Маслова В.В. Лингвокультурология в системе гуманитарного знания / Критика и семиотика. - М., 1987.

frazeologizmlarning qanchalik ko'p bo'lishi o'sha til imkoniyatlarining kengligidan dalolatdir. Xitoy tili esa mana shu tillar orasida yetakchi o'rinlarni egallaydi. Xitoy tilshunosligida frazeologiya mavzusi shu darajada keng qamrovli ekanligidan hanuzgacha to'liq o'rganib chiqilmagan. Go Sin-i o'zining nomzodlik dissertatsiyasi "Xitoy tilshunosligida frazeologiya hozirga qadar alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganilmagan hamda leksikologiyaning bu bo'limi hali maxsus nomga ega emas" deb ta'kidlagan⁴. Frazeologik birliklar tilning o'ziga xos, ma'naviy va madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi eng muhim elementlaridan biridir.

Tilning frazeologik to'plami faqat grammatik va leksik qismlardan iborat emas, balki uning har bir elementi milliy va madaniy qadriyatlar, tarixiy tajriba, shu bilan birga, tilning pragmatik vazifalarni ham o'z ichiga oladi. Frazeologizmning tarkibiy komponentlaridan biri bo'lgan ranglar hisoblanib, Ranglarning frazeologik birliklarda qo'llanilishi, ularning lingvistik va madaniy mazmundagi ma'nolari hamda bu ma'nolarning frazeologik strukturalarda qanday shakllanishi tilshunoslikda keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Shuning uchun ham, rang komponentli frazeologizmlarning o'rni va lingvokulturalogiyadagi xususiyatlarini o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, psixologiya, antropologiya, sotsiologiya, tarix va etnologiya sohalarida ham bevosita muhim ahamiyat kasb etadi.

Frazeologizmlar borasida tadqiqotlar olib brogan tilshunos olim F.I.Buslayev ularni quyidagicha ta'riflagan: — Frazeologizmlar o'ziga xos kichik dunyo bo'lib, ular ajdodlar tomonidan avlodlarga meros qilib qoldirilgan axloqiy qoidalar va haqqoniy fikrlarni o'z ichiga olgan qisqa hikmatli ifodalardir. Ular millatning o'ziga xos ruhini betakror obrazlar vositasida ifodalaydigan har qanday milliy tilning jonidir. Frazeologizmlar har qanday tilda til birligi maqomiga ega bo'lib, so'z kabi tilning rivojiga xizmat qilarkan.

Muhokama va natijalar. Olib borilgan tadqiqotlar, izlanishlar shuni ko'rsatadiki, frazeologik birikmalar qaysi mavzuga doir bo'lmasin har bir tilning mentalitetiga xos bo'ladi. Shu jumladan rang komponentlarini o'z ichiga oluvchi frazeologizmlar ham ingliz va xitoy tillarida millatning kelib chiqish tarixi va an'analariga sodiq qolgan holda ma'no kasb etadi. G'arb mamlakatlarida aynan rang atamalarini o'rganish uzoq tarixiy jarayonlarni o'z ichiga oladi. Birgina ko'k rangi ishtirok etgan frazeologizmlarni olib qaraydigan bo'lsak. Bu rangga nisbatan xitoy va ingliz millatining o'z qarashlariga ega ekanligini sezish mumkin.

Amerika madaniyati va tarixiga qaraydigan bo'lsak ko'k rangi ular uchun sevimli va muhim rol o'ynovchi rang hisoblanadi. Buning isboti sifatida davlar ramzlaridan ham bilishimiz mumkin. Hatto o'tkazilgan so'rovnomalarga qaraganda Yevropa va Amerika aholisi ham sevimli rang sifatida tanlashgan. Chunki, rang xotirjamlik, bilim, an'anaviy va konservativ ko'rinishga ega bo'lgan xavfsiz rang hisoblanadi. Shu bilan birga, ba'zi diniy manbalarga ko'ra ko'k rang motam belgi sifatida ham qayt etilgan. Shuning uchun ham yuqoridagi frazeologik birikmalarda ruhiy va jismonan murakkab bo'lgan vaziyatlarni ifodalab kelmoqda. Bundan tashqari, zamonaviy va og'zaki xitoy tilida "blue" ba'zan "sariq" degan ma'nolarda ham ishlatilish holatlari kuzatiladi. Masalan, "blue jokes" (odobsiz va qo'pol hazillar) kabi iboralarda ranglarda o'zgarish yuz berish holatlarini ko'rishimiz mumkin.

Xitoy va madaniyati va tarixiga qaraydigan bo'lsak "ko'k" yog'och elementini ifodalaydi. Adabiyotlarga nazar soladigan bo'lsak aynan ko'k rangning xitoy tilidan ingliz tiliga tarjima jarayonida ekvivalenti sifatida ko'pincha yashil rang qo'llaniladi. Zamonaviy xitoy tiliga kelib ko'k va yashil ranglari orasida farq paydo bo'ldi. "藍" [lán] – ko'k "綠" [lù] – yashil

⁴ Go Sin-I.Телесный код в китайской фразеологии и его русское соответствие: Автореф. Дис... канд. Филол. наук – М, 2004 – С 4.

rangni ifodalamoqda. Ko‘pincha "yashil" deb tarjima qilingan bo‘lsa-da, u aslida ko‘k va yashil o‘rtasidagi rangni anglatib "青" iyeroglifi bilan ham ifodalanadi. "藍" esa dastlab indigo⁵ o‘simlikining bo‘yog‘iga ishora qilgan.

Buni misol tariqasida keltirilgan frazeologizmlar talqinida ham ko‘rish mumkin. Va bundan tashqari ko‘k "tabu" rang hisoblanadi. Bu e‘tiqod mintaqaviy xalq ertaklarida uchraydi va ayniqsa janubiy Xitoyning bir qancha qismlarida, xususan Guangdong, Gonkong va Makaoda kuchli. Bu tabu, ayniqsa, keksalar uchun, ayniqsa bayram mavsumida juda muhimdir. Quyida tasvirlangan ko‘k rang Xitoy madaniyatida "janoza ranggi" deb nomlanadi, chunki bu rangni odatda dafn marosimlarida va Xitoyning an‘anaviy dafn marosimlarida topish mumkin. Ajablanarlisi shundaki, bunday rang shuning uchun noqulaylik keltirib chiqaruvchi rang deb ham hisoblanadi.

Ingliz va xitoy tillarida ko‘k rangi ishtirokidagi frazeologizmlarda o‘xshashliklar ham mavjud. Masalan: insonlar tasavvurida "ko‘k" osmonning rangi sifatida qabul qilinadi. Bu tushuncha esa rivojlanish, lavozimga ko‘tarilish ma‘nolarini anglatadigan bo‘lsa, "blue collar" va "藍領" [lánlǐng] (moviy yoqali ishchilar) iboralari buning yaqqol namunasi bo‘laoladi. Shuningdek, "blue print" va "藍圖" [lántú] rejalar yoki loyihalar uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, "ko‘k" ikkala tilda ham kutilmagan hodisalar ma‘nosini anglatadi.

Masalan, xitoy tilida "青天霹靂" [qīngtiān pīlì] iborasi to‘satdan sodir bo‘ladigan voqealarni tasvirlash uchun ishlatiladi, ingliz tilida esa "out of the blue" iborasi ham aynan shu ma‘noni bildiradi. Ijtimoiy kelib chiqishi jihatidan boy va zodagon oilada dunyo kelgan farzandli ifodalashda ham ikkala tilda ham "ko‘k" rangli komponentlardan tashkil qilingan birikmalardan foydalaniladi.

Masalan, "藍田出玉" [Lántián chū yù] va "Blue blood" birikmalari hisoblanib ikkilasi ham ma‘no jihatidan bir xil vazifani bajaradi. Quyidagi xitoy va ingliz tilidagi frazeologik birikmalarni yuqorida ta‘kidlab o‘tgan ma‘lumotlarimizga misol tariqasida keltirishimiz mumkin:

"Blue in the face" (exhausted and speechless) – charchagan, holdan toygan. Bu birikma insonning jismoniy holati yomon ekanligini va charchoqni ifodalab keladi.

"Once in a blue moon" (very rarely) – juda kamdan-kam. Biror-bir vaziyatni sodir bo‘lish va takrorlanish darajasi juda past ekanligini ifodalaydi.

"Out of the blue" (If something happens out of the blue, you’re not expecting it to happen and you’re surprised when it does) – kutilmagan holda sodir bo‘lgan yahshi bir voqeadan quvonishni anglatadi.

"Between the devil and deep blue sea" (a type of situation where u must choose between two equally unpleasant situations) – ikkita murakkab bo‘lgan vaziyatdan birini tablashga majbur bo‘lish ma‘nosini ifodalaydi.

"In the blues" (low spirited) – bu birikma insonning ruhiy ahvolidagi tushkunlikni anglatadi.

"Blue Blood" (adj. blue-blooded) – person of aristocratic background. Biror-bir kishining ijtimoiy kelib chiqishi boy va badavlat oiladan ekanligini bildiradi.

"Bolt From the Blue" (something completely unexpected) – kutilmagan vaziyatni ifodalash uchun qo‘llaniladigan frazeologik birikma.

⁵ indigo-(lat. Indigofera suffruticosa, Gvatemala indigosi, mayda bargli indigo, hind indigosi, yovvoyi indigo) – no‘xatdoshlar oilasiga mansub gulli o‘simlik.

“青出于蓝” [qīng chū yú lán] – yashil rangli indigo (oqmiya) o‘tidan olinadi, lekin rangi indigo o‘tiga qaraganda to‘qroq. Bu shogirdlarning ustozlariga qaraganda bilimlroq bo‘lib yetishishlarini ifodalab keladi.

“蓝田出玉” [lán tián chū yù] – Lantian-joy nomi, Shansi provinsiyasida joylashgan. Ijtimoiy kelib chiqishi boy va badavlatda oilada tug‘ilgan farzand uchun qo‘llaniladigan metafora.

“白袷蓝衫” [bái jiá lán shān] – qadimgi olimlarning kiyimlari. Muvaffaqiyatga erishaolmagan insonlarni ifodalaydi.

“青蓝冰水” [qīng lán bīng shuǐ] - yashil osmondan muz esa suvdan. Bu birikma shogirdning ustozdan o‘zib ketishi yoki ajdodlaridan ustun bo‘lgan avlodlarga nisbatan qo‘llaniladi.

Xulosa. Frazeologiya va Lingvokulturalogiya fanlarida o‘rganilishi va izlanishlar olib borish kerak bo‘lgan fanlardan biri. Bu fanlarni o‘rganish orqali Tilshunoslikda boshqa sohalaridagi tadqiqotlarga ham yengilliklar yaratish mumkin. Chunki, bu ikki soha o‘rganilayotgan tildagi xalqning ongi va tafakkurining o‘ziga xosligi, davrlar mobaynida rivojlanib kelayotgan madaniy-ma’rifiy jarayonni, tarixiy merosini va kelajagini ko‘rsatib beruvchi ikki ustun vazifasini bajarimoqda. Frazeologiya o‘rganilgan sari yanda yangi bilimlarga muhtojlik keltirib chiqaruvchi va o‘rganilgan tilning tarixi qanchalik go‘zal va murakkablik darajasini ochib beruvchi bir fandır. Amerika madaniyati va tarixiga ko‘k rangi ular uchun sevimli va muhim rol o‘ynovchi rang hisoblanadi. Xitoy tilida ko‘k rang "青" iyeroglifi bilan ham ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. T.Akimov. Xitoy tilidagi somatik frazeologizmlar: shakllanishi va semantikasi. Toshkent, 2022. – 18-bet.
2. Go Sin-I. Телесный код в китайской фразеологии и его русское соответствие: Автореф. Дис... канд. Филол. наук – М, 2004 – С 4.
3. Pu Meng. A Language and culture comparative study of three primary color in English and Chinese idioms and usual expressions from the prespective of metaphorical cognition. 2021 International Conference on Education, Language and Art (ICELA 2021).
4. Erikson. How Translating Colors Across Cultures Can Help You Make a Positive Impact February 3, 2020.
5. E.Heller. Psychologie de la couleur: effets et symboliques . – France, 2009.
6. Ch.Kendra. The color Blue: Meaning and color Psychology. – February 20, 2024.
7. Y.Nurmuhammedov. Frazeologik birliklarning Lingvomadaniy xususiyatlari. – Iyul, 2022.
8. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – С. 222.